

Velká válka na malém městě – uprchlíci v Kroměříži v letech 1914–1918

*/The Great War in a Small Town – Refugees in the town of Kroměříž
between the Years 1914 and 1918*

Martina Šlancarová

Abstract:

In her study, the authoress focuses on the fates of refugees from various parts of the Austria-Hungarian Empire, who, due to the war and movement of front lines during the First World War (1914-1918) came to the central Moravian town of Kroměříž. These were the inhabitants of Eastern Galicia and Bukovina – Jews, Poles and Ukrainians, as well as the inhabitants of the southern slopes of the Alps – the empire Italians, Slovenians and Croats. The fates of these evacuees are not known to the wide public; the authoress used period sources, newspapers and foreign literature. The study concentrates in detail on the activities of the Educational Institute for the students of Italian and Croatian nationalities, which moved to Kroměříž, including the pedagogical staff and nuns, from Trieste. It mostly used the building of German Secondary School (currently Academy of Justice).

Keywords:

the First World War, Austria-Hungary, evacuees, the town of Kroměříž

První světová válka ovlivnila každodenní život obyvatelstva jak ve frontových oblastech, tak v zázemí. Jednotlivá města a obce se s válečným nedostatkem a komplikacemi s tím souvisejícími vyrovnávala různým způsobem. Velkou roli hrála poloha lokality a její charakter. Základnou hospodářství střední Moravy, včetně Kroměříže a okolí, bylo zemědělství, které poskytovalo obživu třetině obyvatel ve městě a většině obyvatel v obcích. To situaci ulehčovalo, tedy alespoň zpočátku. Vlivem válečného hospodářství se potravin však brzy nedostávalo a rekvizice dobytka a koní ovlivnila průběh zemědělských prací, stejně tak jako nedostatek pracovních sil, protože muži byli postupně odváděni na frontu.

Poklidný kolorit města byl narušen již tragickými událostmi sarajevského atentátu. Tíživou situací se na svém zasedání zabýval také obecní výbor (SOKA Kroměříž, fond AMK, inv. č. 1131).¹ „V neděli dne 28. 6. 1914 rozletěla se celou naší říší hrozná zpráva, že Jeho císařská a Královská Výsost, nejjasnější pan arcivévoda a následník trůnu František Ferdinand a Jeho jasná choť, vévodkyně z Hohenbergu, stali se obětí zločinného vražedného útoku. Tato zpráva otřásla celou naší říší a vyvolala úžas v celém světě a rovněž i v městě našem, kteří máme Jeho cís. a král. Výsost od roku 1908 v živé paměti...”

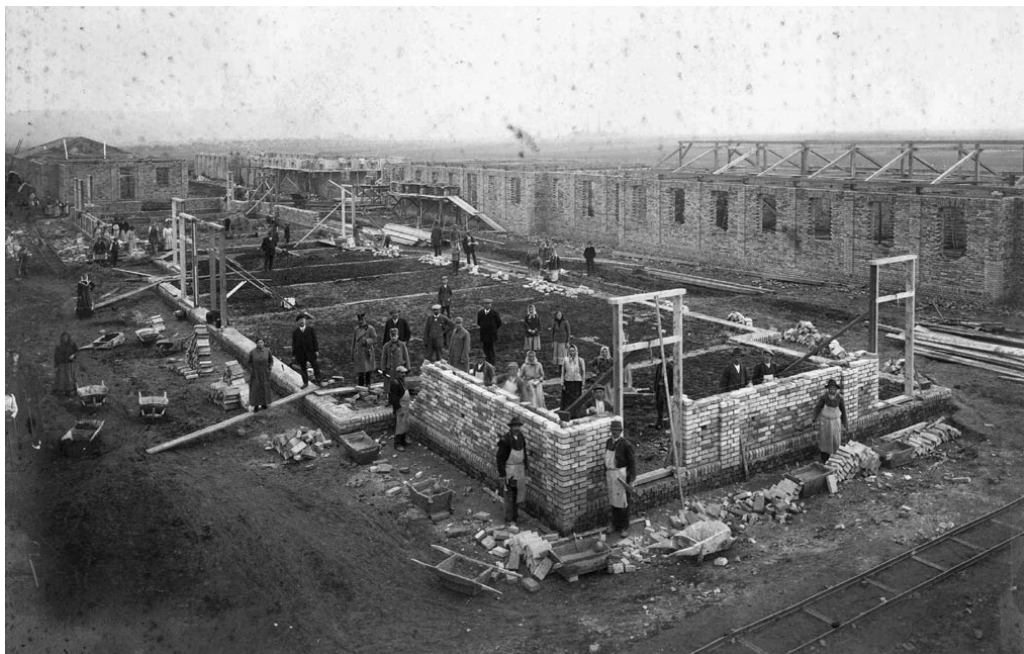
Život ve městě významně ovlivňovala armáda – tradice vojenských jednotek sahá v Kroměříži až do počátku 18. století. Nejvýznamnější a nejstarší z kroměřížských jednotek byl c. k. pěší pluk č. 3 arcivévody Karla. Vojáci pěšího pluku č. 3 byli v srpnu 1914 určeni k bojům na srbské i východní frontě a nakonec se od roku 1915 účastnili i bojů v Itálii. Po vyhlášení války a všeobecné mobilizace z Kroměříže tak tisíce vojáků odjíždělo na frontu.² Na počátku první světové války byl zeměbrancecký pěší pluk č. 25 přeložen do rakouského St. Pölten. Tato jednotka bojovala hlavně v Haliči, kde byla v roce 1916 zdecimována ruskými jednotkami za velké letní ofenzivy generála Brusilova. Na jaře 1917 byla přejmenována na 25. střelecký pluk a následně převelelena do Itálie, kde se její příslušníci účastnili bojů na Piavě (obr. 1).

Kroměříž se za války také stala nemocničním městem a součástí kasáren byl od roku 1915 areál barákové nemocnice (obr. 2). Kromě českého gymnázia vojsko zabralo všechny školy a zřídilo zde provizorní vojenské nemocnice. Nemocnice

v kroměřížském okrese a holešovském okrese byly trojího druhu – c. a k. rezervní nemocnice (osm nemocnic v samotném městě Kroměříži, osm na venkově – Hulín 2x, Holešov, Bystřice p. H., Zborovice, Koryčany, Lukov-Lešná, Vizovice), c. k. zeměbranecké nemocnice a civilní nemocnice. Nejpočetnější první kategorii tvořily v Kroměříži nemocnice provizorně zřízené převážně ve školách – v budově české reálky (338 míst), německé reálky (288 míst), v hospodyňské škole (68 míst), ve škole Boženy Němcové (117 míst), ve cvičné škole učitelského ústavu (110 míst), nemocnice v klášteře Milosrdných sester sv. Vincence de Paul (90 míst), nemocnice v německém spolku Konkordia (60 míst) a v neposlední řadě nemocnice zřízená na arcibiskupském zámku (50 míst). V c. k. rezervních nemocnicích ve městě bylo celkem připraveno 1121 lůžek. Do druhé kategorie patřily c. k. zeměbranecké nemocnice, zřízené v zeměbraneckých kasárnách, ve vedlejší budově a v nově stavěné barákové nemocnici, přičemž jedna budova měla fungovat jako nemocnice pro infekční choroby – zejména tyfus (HALÍŘOVÁ 2016, 397–399). Celková kapacita byla 1905 míst. Poslední skupinu tzv. civilních nemocnic tvořilo: 8 budov zemského léčebného ústavu (1000 postelí), Jubilejní městská nemocnice (124 míst) a tzv. Komenského nemocnice sídlící v budovách Palackého a Komenského školy (414 míst) (obr. 3, 4, 5), vybavená na svou dobu velmi moderním operačním sálem. Shrňeme-li uvedená data, dospějeme k ohromujícímu číslu – při plné obsazenosti mohlo být ve všech kroměřížských nemocnicích přijato celkem 4939 nemocných vojáků. Nebyl to stálý stav, počet nemocnic i lůžek se průběžně měnil, podle vývoje na frontě (Pozorovatel 12, 22. 1. 1915, č. 3, 2–3).

Obr. 1: Kroměříž. Pohlednice z roku 1916. C. a k. kasárna pěšího zeměbraneckého pluku č. 25 (dnes Hanácké náměstí). Převzato z publikace SUCHOMEL, D. 2013: Místopisné pohlednice města Kroměříže, Kroměříž.

Obr. 2: Kroměříž. Výstavba barákové nemocnice v roce 1915. MZA v Brně – Soka Kroměříž, fond D-4 – Sbírka fotografií a negativů (neinv.).

Obr. 3: Kroměříž. Pohlednice, s. d. C. a k. vojenská nemocnice (Palackého škola). MZA v Brně – Soka Kroměříž, fond B-e 40 – III. Národní škola chlapecká Palackého Kroměříž, i. č. 1 d – Školní kronika z let 1908–1953.

Obr. 4: Kroměříž. Fotografie z roku 1916. Detailní záběr c. a k. vojenské nemocnice (Palackého škola).
MZA v Brně – Soka Kroměříž, fond D-4 – Sběrka fotografií a negativů (neinv.).

Obr. 5: Kroměříž. Fotografie z roku 1916. Lékárna c. a k. vojenské nemocnice (Palackého škola).
MZA v Brně – Soka Kroměříž, fond D-4 – Sběrka fotografií a negativů (neinv.).

Ani Kroměříž se tak v souvislosti s vývojem válečné situace na frontách nevyhnula masová migrace – po celou dobu do války odjížděly regimenty vojáků, opačným směrem proudili zajatci, do místních nemocnic vlaky přivážely tisíce raněných a rekonvalescentů, následovaných válečnými uprchlíky – běženci (ŠEDIVÝ 2001, 264–265).

Na počátku konfliktu okupovalo Rusko oblasti východního Haliče a Bukoviny, území, která patřila Rakousku. Tamní obyvatelé, především Židé, Poláci, ale i Ukrajinci, prchali z míst, kde se nepřetržitě bojovalo. Vláda je nechala převážet na český, moravský a rakouský venkov. Do konce září 1914 opustilo Halič 300 000 lidí, z nichž 120 000 dojelo až do Vídně. Rakousko-uherská vláda byla povinna se o své občany postarat, hlavně o jejich bydlení a stravu, v gesci ministerstva vnitřa proto vznikla sekce pro válečné uprchlíky. Vysídlenci byli ubytováni ve sběrných barákových táborech³, určených pro běžence bez prostředků, nebo byli rozmísťováni ve školách, v hostincích a v soukromých domech.

Uprchlícké tábory na Moravě byly prvními uprchlickými tábory v Rakousko-Uhersku (JINDROVÁ 2018, 72–87). K jejich vybudování došlo v období od října do prosince 1914. Co do rozlohy a kapacity se jednalo o menší tábory, nicméně s nejdelší dobou využití. Vláda nařídila soustřeďovat uprchlíky na třech místech – ve Svatobořicích u Kyjova, v Pohořelicích a v Mikulově. Z celkem asi 600 000 uprchlíků, kteří z frontových oblastí utekli do vnitrozemí monarchie, bylo na Moravě v průběhu roku 1915 umístěno 50 000 židovských a polských uprchlíků z Haliče a z Bukoviny, včetně italských běženců z Tyrol (MALÍŘ – ŘEPA 2018, 277). Kapacita táborů brzy přestala stačit, proto byly v letech 1916–1917 vybudovány další tábory – v Uherském Hradišti a v Moravské Třebové, v Čechách pak v Německém Brodě.

Obce dostávaly od státu příspěvek ve výši 70 haléřů na osobu a den. Od 1. července 1915 byl denní uprchlický příspěvek zvýšen na 90 haléřů, o rok později na 1 korunu a od 1. prosince 1916 na 1 korunu a 50 haléřů (LENDEROVÁ 2017, 212). V obcích, kde byl vysoký počet školou povinných uprchlických dětí a dostatečné množství polských židovských nebo ukrajinských učitelů, vznikaly náhradní speciální školy s vyučováním v příslušném jazyce, které byly označovány jako „nouzové“. Jako takové měly oprávnění vydávat pouze osvědčení o školní docházce, nikoliv osvědčení o prospěchu (LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK 2015, 178–179).

První zmínky o polských uprchlících v Kroměříži se objevují již na konci roku 1914. Městská rada se na svém posledním předvánočním zasedání zabývala výukou polských dětí, která měla být na začátku roku 1915 zahájena ve školní budově⁴ u kostela Panny Marie (SOKA Kroměříž, AMK, inv. č. 1131).⁵ V místním tisku se pak objevila krátká zpráva, že polská škola pro děti uprchlíků z Haliče byla otevřena dne 6. ledna 1915 (Haná 7, 9. 1. 1915, č. 1, 4). Překvapí množství dětí, které ji navštěvovaly – rovná stovka. Přesné údaje o počtu polských uprchlíků v Kroměříži totiž chybí, na rozdíl od jiných měst, nevíme ani žádné podrobnosti o průběhu výuky.⁶ Na základě nařízení c. k. okresní školní rady v Kroměříži měly správy a ředitelství škol do 30. března 1915 oznámit, které polské děti byly přihlášeny k návštěvě školy a které jsou vyučovány doma (Úřední list 1915).

Nepostrádáme příklady milého přijetí vysídlenců a vzájemného česko-polského přátelství, které bylo založeno na slovanské vzájemnosti. Na počest polských hostí proběhla v rychlém sledu celá řada kulturně-společenských akcí – dne 19. úno-

ra 1915 se například konal polský večírek v místnostech Katolicko-politické jednoty v hotelu Centrál (Pozorovatel 12, 19. 2. 1915, č. 7, 2). O necelý týden později následoval další večírek v řadě, tentokrát v Sokolském domě (Haná 7, 27. 2. 1915, č. 8, 3) (obr. 6). Jak nás informoval dobový tisk: „Pořádání večírku bude mít i druhý, praktický efekt, neboť výnos večírku je určen strádajícím vystěhovalcům z Haliče, již krutými událostmi válečnými byli zbaveni toho nejpotřebnějšího. Tisíce z nich zachránili útekem holý život. Je lidskou povinností těch, na něž válečné hrůzy nedolehly tak krutě, aby dle možností přispěli ke zmírnění bídy, zachvátivší nemajetné uprchlíky a jich rodiny.“ (Úřední list 1915). Nálada při této výjimečné společenské akci byla srdečná a účast splnila očekávání pořadatelů – dostavili se dokonce i polští uprchlíci z Kojetína a Hulína v celkovém počtu 150 osob. Na úvod hosty přivítal starosta sokolské župy hanácké Gustav Lorenc a projev v polštině poté pronesl redaktor Hané Otakar Pinsker. Za přítomné Poláky promluvil předseda národní organizace v Přemyslu profesor Felix Przyjemski. Po české hymně, kterou zazpíval polský sbor, následoval tanec a volná zábava (Haná 7, 6. 3. 1915, č. 9, 3).

Spolek polských uprchlíků v Kroměříži na oplátku uspořádal v březnu roku 1915 v aule českého gymnázia slavnostní shromáždění na počest 52. výročí polského povstání v roce 1863. Pozvání přijali zástupci místní státní správy, samosprávy, armády, ředitelé obecních i středních škol, zástupci spolků (Sokol, Červený kříž, Katolická politická jednotka atd.) i ranění vojáci. Za čestné hosty jmenujme například starostu Kroměříže Bartáka⁷, poslance a probošta Stojana⁸, školního inspektora Jedličku a plukovního lékaře Štaucha. Výnos z vybraného vstupného byl opět určen na podporu chudých polských rodin (Haná 7, 11. 3. 1915, č. 10, 3). Kulturní akce na podporu polských uprchlíků v Kroměříži pokračovaly i v průběhu letních měsíců roku 1915, ať už se jednalo o koncerty, besídky nebo školní akademie. Nezanedbatelnou roli hrála silná religiozita těchto uprchlíků – v tisku lze vysledovat pravidelné polské bohoslužby, konané jak v kostele sv. Mořice, tak v kostele Panny Marie v Kroměříži.

Z iniciativy olomouckého arcibiskupství a zejména dr. Stojana byl v Kroměříži v dubnu roku 1915 založen „Ústřední rusínský sjednocený seminář bohoslovecký“, jehož členy se stalo 65 uprchlých studentů bohosloví z Haliče – konkrétně ze Lvova, Přemyslu a Stanislavova (CINEK 1933, 803). Výuka semináře probíhala v prostorách dnešního arcibiskupského gymnázia a byla zajišťována jak místními kněžími, tak knězi rusínskými (ukrajinskými). Zajistit pro všechny ubytování byl v nelehké válečné době těžký úkol, ale nakonec se s přispěním místních spolků podařilo budoucí ukrajinské kněze umístit v prostorách křesťansko – sociálního spolku na Sladovnách, v Orlovně, u piaristů a v pavilonu bruslařského spolku u Dlouhého rybníka v Podzámecké zahradě (Pozorovatel 12, 16. 4. 1915, č. 15, 2; 23. 4. 1915, č. 16, 2). (Obr. 7) O zdárný průběh pobytu rusínských studentů se nejvíc zasloužil probošt dr. Stojan. Na počest jeho svátku bohoslovci uspořádali v aule gymnázia hudební akademii se zpěvem ukrajinských písní, na závěr zazněla rakouská hymna rovněž v ukrajinštině (Pozorovatel 12, 11. 6. 1915, č. 23, 3). V červenci roku 1915 v semináři proběhly závěrečné zkoušky a poté se bohoslovci vydali na slavnostní pouť na Svatý Hostýn (Pozorovatel 12, 6. 8. 1915, č. 31, 2).

V důsledku válečného vývoje a pohybu front byl od srpna 1915 haličským uprchlíkům povolen návrat do vlasti – této možnosti využili mimo jiné i budoucí kněží a spolu

Česko-polský večírek. Zítra v sobotu 27. t. m. koná se v Sokolském domě ohlášený námi již česko-polský večírek. Program přinášíme na čelném místě našeho listu. Pořádání společné česko-polské zábavy má nejen umožniti bližší seznámení se s členy spřízněného s námi národa, ale bude také mítí ještě druhý praktický efekt, neboť výnos večírku je určen strádajícím vystěhovalcům z Haliče, již krutými událostmi válečnými byli zbaveni toho nejpotřebnějšího. Tisíce z nich zachránili útekem pouze holý život. Je lidskou povinností těch, na něž válečné hrůzy nedolehly tak krutě, aby dle možnosti přispěli ku zmírnění bídy, zachvátivší nemajetné uprchlíky a jich rodiny. Nezapomínejme také známých slov: dnes mně, zítra tobě . . . České srdce zachvělo se vždy soucitem tam, kde vidělo bolest, nedostatek, bídu. Sokolské srdce vidí bratrství v tom, že se rozevírá strádajícímu spolubratru bez ohledu na jeho kmenovou příslušnost, náboženské, neb politické přesvědčení. Jsme jisti, že česko-polský večírek, pořádaný kroměřížským „Sokolem“, zanechá v každém účastníku, ať Čechu či Poláku — milou, hřejivou vzpomínku a vybízíme poznovu k nejhojnější návštěvě.

Obr. 6: Česko-polský večírek. Haná, roč. 7, č. 8, 27. 2. 1915, s. 3. MZA v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

Ústřední rusínský sjednocený seminář bohoslovecký v Kroměříži. Největší tíhu války jako stav nese haličské sjednocené kněžstvo. Mnoho jich bylo násilně z farností odstraněno, jedni uvězněni, jiní posláni do vyhnanství, několik jich přišlo i o život, jiní se vystěhovali. A tak mezi opuštěným stádem řádí vlk dravý. I činnost sjednocených seminářů bohosloveckých v Haliči byla zastavena. Několik bohoslovců rusínských se uchýlilo do Prahy a Zagreba, nejvíce jich žilo ve Vídni. Poněvadž byli roztroušeni, bez společného života duchovního, každý sám si opatroval přístřeší, kde mohl, a žil na svou pěst, ujal se jich na žádost nejdůst. generálního vikáře rusínského O. Filasa za podpory ministerstva náš »Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda« a opatřil jim místnosti k přebývání a sály pro přednášky v Kroměříži. Po schválení biskup. gener. vikáře a za souhlasu ministerstev budou jim přednáseti bohoslovecké vědy tři kněží rusínští (bývalí profesori bohosloví, dva z nich nyní kanovníci a jeden basilián, jenž jest i říditelem a spirituálem semináře) a pět kněží našich z Kroměříže. Tím »Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda« chápe se veledůležitého díla na záchranu víry katol. mezi Slovany, že v nejpotřebnější a nejkritičtější chvíli stará se o kněžský dorost, budoucí to apoštoly sv. víry, mezi lidem rusínským. Ústřední tento rusínský seminář má většinu bohoslovců ze Lvova, několik z Přemyšlu a Stanislavova.

Bohoslovci přibudou příští čtvrtek do Kroměříže, umístnění budou v sále křesť.-soc. spolku ve Sladovnách, v Orlovně, v pavillonku bruslařského spolku u jezírka v zámecké zahradě a u Piaristů.

Obr. 7: Ústřední rusínský sjednocený seminář bohoslovecký v Kroměříži. Pozorovatel, roč. 12, č. 15, 16. 4. 1915, 2. MZA v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

s učiteli se navrátili do svých domovů. Ne všem uprchlíkům se ale vrátit chtělo, protože měli obavy z nejisté budoucnosti a z života ve válkou zdevastovaných územích. Někteří haličští uprchlíci svůj pobyt pravděpodobně prodlužovali i z ekonomických důvodů. V květnu roku 1916 úřady dokonce zastavily vystěhovalcům ze Lvova výplatu pravidelného příspěvku (Pozorovatel 8, 14. 5. 1916, č. 89, 3). Od června téhož roku rakouské úřady haličským uprchlíkům přispívaly na jízdné zpět domů (Haná 8, 4. 6. 1916, č. 102, 3). V létě roku 1916 byla v rámci Brusilovy ofenzívy dobyta Bukovina se správním městem Czernowitz (Černovice) a ruská armáda zatlačila rakousko-uherské vojsko zpět ke Karpatům a na Moravu pak dorazila druhá vlna vysídlelců z východu. C. k. okresní hejtmánství připravilo obce zlínského regionu na jejich příjezd přípisem rozeslanými dne 7. července 1916, zatímco c. k. okresní hejtmánství Kroměříž mlčelo (ČINČOVÁ 2018, 156–158). Nemáme žádné zprávy o tom, že by uprchlíci z Bukoviny dorazili v létě i do Kroměříže.

Mnozí židovští uprchlíci z Haliče během svého pobytu v Kroměříži onemocněli, léčili se v místních nemocnicích a někteří i přes veškerou snahu lékařů zemřeli. Umírali jak židovští pacienti v zemském léčebném ústavu (dnešní psychiatrické nemocnici), tak ve vojenských nemocnicích. A kroměřížská židovská obec tak musela řešit problémy s pohřbíváním, protože hřbitov ležící přibližně v místech dnešního Bezručova parku byl přeplněn a nový ještě nebyl postaven (PÁLKA 2000, 108).

I přes výzvy k odjezdu někteří uprchlíci z Haliče setrvali ve svých dočasných bydlíštích a mnozí z nich odešli až na jaře roku 1918. O zhoršujícím se původně dobrém vztahu židovských Kroměřížanů k haličským uprchlíkům vypovídá například stížnost Sigmunda Hoffmanna, který jim pronajímal byt v bývalém ghettu v Moravcově ulici, ze dne 9. května 1917, adresovaná městské radě: „.....Nyní dům tento hrozí spadnutím a pak jest v bytě, kde tito uprchlíci bydlí, velmi nečistě a obávám se, že následkem této nečistoty velmi lehce nakažlivá nemoc vypuknouti může a může velmi lehce spadnutím některé části někdo zraněn, ne snad usmrčen býti. Oznamuji slavné obecní radě tento případ s tím podotknutím, že jmenovaní uprchlíci na moje opětné vyzvání se z bytu tohoto vystěhovati nechtějí.“⁹ (SOka Kroměříž AMK, inv. č. 2749–2751)

Kroměřížští občané ztráceli s uprchlíky trpělivost, doléhala na ně drahota, nedostatek potravin a přidělový systém, který byl kromě chleba a mouky postupně rozšířen na další druhy základních životních potřeb – cukr, sádlo, maso, brambory, vejčeka, kávu, pivo, ale i na mýdlo, šaty a od zimy 1916/1917 i na uhlí, petrolej a další potřeby. Unikátní pohled na situaci v zázemí poskytují deníkové záznamy Kroměřížanů, kteří prožívali válku doma. (MERCOVÁ 2018, 293–294). Rozdílně je situace hodnocena obyvateli samotného města, kteří byli zapojeni do spolkového či politického života, jinak je vnímána na venkově¹⁰, kde byl běžný život podřízen chodu hospodářství (KESSLER – ŠRÁMEK 2020, 125–148, 161–183).

I v kroměřížské společnosti se objevovaly stále častěji xenofobní, příp. antisemitské projevy: „Uprchlíci z Haliče vrátí se, jak se proslýchá, brzy zase nazpět. Je již nejvyšší na čase, neboť kdyby zde měli být ještě delší dobu, tak by nezůstalo v celém okolí ani kouska potravin, všechno tito hosté za velké peníze skupují a posílají pryč a zdejší lid musí trpět hlad. Tak nám oplácejí za náš soucit, který jsme s nimi měli.“ (Pozorovatel 14, 24. 8. 1917, č. 34, 4). Díky dobrovolné i nucené repatriaci klesal jistě i počet

uprchlických dětí ve věku povinné školní docházky. Další osudy kroměřížské školy pro děti polských uprchlíků však neznáme, nedochovaly se žádné podrobnosti o výuce, vyučujících ani přesné datum jejího zrušení.¹¹

Dne 23. května 1915 vstoupila do války na straně států Dohody Itálie. Na počátku léta 1915 začala na území dolního Tyrolska pronikat italská vojska a přes údolí Ledro postupovala vpřed. Vojenské vedení a vídeňská vláda se rozhodly přesídlit asi 70 000 rakouských občanů, italských obyvatel této provincie, zejména starců, žen, dětí a nemocných pacientů, do vnitrozemí. Jejich příchod, stejně jako příchod dalších rakouských státních příslušníků – Chorvatů, Slovinců a Rumunů – si vyžádal vznik uprchlických táborů. Své domovy museli opustit ve velkém spěchu, pouze s nejn nutnějšími věcmi, aniž by věděli, kdy se vrátí. V Čechách a na Moravě byli přijímáni vstřícněji než vystěhovalci z Haliče a Bukoviny. Mezi uprchlíky bylo 712 podezřelých politicky, určených k internaci a 6293 obyvatel italského království, kteří se v té době nacházeli v Tridentsku a podléhali evakuaci (COLOMBO 2008, 54–55, 61).

V lednu roku 1916 do kroměřížské zemské léčebny pro choromyslné dorazilo několik stovek duševně nemocných pacientů z italské Gorice. Jak stálo v novinách: „*Jelikož nemocní byli ustavičně hroznou střelbou znepokojováni, ohlížel se zemský výbor gorický, kam by nemocní přestěhování býti mohli. Nikde nenalezli místa, než moravský zemský výbor přišel s ochotou vstříc a přijal je sem. Přijelo jich na nový rok 472 Slovinců a Vlachů, s ředitelem a 2 lékaři, jakož i se správcem, ošetřovateli a 30 jeptíškami. Všichni jsou zde velmi spokojeni a jako na novém světě.*“ (Pozorovatel 13, 7. 1. 1916, č. 1, 3).

Gorice byla hlavním městem knížecího hrabství Gorice a Gradišky. V současné době se nachází v severovýchodní Itálii. Transport doprovázel ředitel Zemského ústavu pro choromyslné v Gorici, jak zněl oficiální název zařízení, primář a jeden sekundární lékař, dále správce, ošetřovatelský personál a řádové sestry se svojí představenou. Dne 14. a 16. března 1916 bylo do Kroměříže evakuováno 199 neklidných, duševně nemocných pacientů z tyrolského ústavu v Pergine, tentokrát však bez ošetřovatelů a chorobopisů. Transport doprovázel lékař a personál, kteří nejenže nemocné vůbec neznali, ale navíc ihned opustili Kroměříž. Těžko si dnes dokážeme představit, jaké obtíže způsobilo jenom zjišťování jmen a ostatních nezbytných údajů u pacientů, jejichž neklid, agresivita a zmatenost byly vystupňovány náhlou změnou prostředí. Situace se poněkud zlepšila, když v srpnu 1916 přijel do Kroměříže primář a několik ošetřovatelů z perginského ústavu (DONĚK 1999, 52).

Přes řadu obtíží, které způsobovalo stále se horšící zásobování potravinami a nedostatek vody, který vyvrcholil v roce 1917, se ředitel ústavu MUDr. Vincenc Návrát snažil nemocným v přeplněném ústavu zpříjemnit život, jak jen to bylo možné. Svědčí o tom zábavné večírky, divadelní představení pro děti, veselohry a kabaretní vystoupení pro dospělé. Do kroměřížské léčebny v květnu roku 1917 zavítala vzácná návštěva, která jistě také znamenala vítané zpestření a pro vedení ústavu příležitost pochlubit se dosaženými výsledky: „*Jeho císařská a královská Výsost pan arcivévoda František Salvator pocítil u příležitosti prohlídky vojenských nemocnic v Kroměříži dne 8. května 1917 svou vysokou návštěvou zdejší ústavu. Prohlédl v ústavu umístěná vojenská oddělení pro choromyslné vojíny, dále oddělení tou dobou do ústavu evakuovaných zemských ústavů pro choromyslné v Gorici a Pergině, jakož i oddělení*

domácí a vnitřní zařízení ústavní“ (DONĚK 1999, 50).

Únava z válečných útrap však byla vidět nejen na zaměstnancích, ale i na nemocných, především z evakuovaných ústavů. Konec první světové války znamenal pro všechny obrovskou úlevu. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 bylo zahájeno jednání o návratu nemocných a zaměstnanců z evakuovaných ústavů. Dne 26. února 1919 se do perginského ústavu v Tyrolsku vrátilo všech zbývajících sto pacientů spolu s personálem. Horší byla situace v Itálii. Gorický ústav zničený během vojenských operací nemohl přijmout zpět své krajany. Po delším jednání bylo 252 nemocných spolu s personálem vedeným ředitelem dr. Frantním převezeno do Sieny ve střední Itálii (DONĚK 1999, 55).

Mnoha otazníky je opředen pobyt italských, slovinských a chorvatských dětí a studentů – uprchlíků v Kroměříži. Podle informací z osvědčeného dobového tisku se olomoucké arcibiskupství, jmenovitě probošt dr. Stojan, angažovalo při vyjednávání o dočasném umístění slovinské školy a italských učitelských ústavů v Kroměříži: „Po delších vyjednáváních, které inicioval také Slovinec inspektor dr. Žnideršič z Gorice, byla pod vedením Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje a blahověl starosty dr. Bartáka zřízena v Kroměříži italská škola obecná s internátem, jež jest umístěna ve zdejší cvičné škole již druhý rok a letos o prázdninách byla otevřena škola slovinská s internátem v klášteře ctih. sester sv. Vincence. Příštím týdnem budou mít „Veni Sancte“ dva učitelské ústavy italské, jež sem přesídlí z Terstu. Bude to ústav učitelů a učitelek pod jedním ředitelem. Oba dva ústavy budou zároveň internáty a budou umístěny v budově německé reálky. Přihlášeno jest dosud na 120 čekatelů a čekatelek. Přesídlí tu celý ústav s profesory, většinou i s pomůckami a sbírkami...Správa města Kroměříže vychází všem těmto vzdělávacím ústavům co nejochotněji vstříc, takže pohostinnost města stává se známou po celé říši.“ (Pozorovatel 14, 19. 10. 1917, č. 42, 3). Existence obecné italské školy v prostorách cvičné školy učitelského ústavu je doložena také stručným záznamem ve školní kronice: „Ve školním roce 1915/1916 vyučováno jen v hlavní budově v Jungmannově třídě, budova cvičné školy byla sice vojskem uprázdňena, avšak nastěhovaly se tam děti z italské Gorice“¹² (obr. 8).

Dne 23. února 1916 byl výnosem ministerstva vnitra v klášteře milosrdných sester sv. Vincence de Paul v Kroměříži zřízen konvikt pro 200 „školou povinných“ dětí uprchlíků italské a chorvatské národnosti. Konvikt byl určen pro děti bez přiměřeného rodinného zázemí a pro děti bez možnosti výuky v místě bydliště. Správa kláštera byla povinna dětem zajistit ubytování, otop, osvětlení, stravu a úklid učeben. Důraz byl kladen zejména na dodržení učebních plánů a zajištění jazykově vybavených vyučujících. Výuka měla probíhat v rozsahu nejméně 3 hodiny denně ve třídách s maximálním počtem 50 žáků. Výše denního ubytovacího a stravovacího příspěvku byla stejná jako u všech ostatních uprchlíků – 90 haléřů¹³ (obr. 9).

Podrobnější informace se dochovaly o „konviktu pro uprchlé chovance učitelství z jihu“, jak byl v dobové terminologii nazýván učitelský ústav pro studenty italské a slovinské národnosti, který sídlil v prostorách kroměřížské německé reálky (dnešní Justiční akademie) (obr. 10). Kromě zpráv v dobovém tisku a zahraniční literatury máme k dispozici mezerovitě dochované spisy z místodržitelské registratury.¹⁴

První italská uprchlíci¹⁵ – budoucí učitelé – do Kroměříže dorazili z uprchlického tábora v Landeggu v září roku 1917 (BOJDOVÁ – ŠEBKOVÁ – ŠEBEK 2014, 7–20). Počátky

života v konviktu byly podle svědectví tehdejších přímých účastníků dost náročné (MEDEOT 1971, 13–16). V budově německé reálky totiž chybělo skoro všechno vybavení nebo bylo téměř nevhodné pro společný život – nedostávalo se nábytku, zejména postelí, studenti spali na slaměných matracích a v místnostech chybělo osvětlení. Studentka Emma Gretter vypověděla: „Škola ještě nebyla otevřená a dívky našly útulek v koleji pro vysídlence... Bydlely jsme v Jánské ulici 29 a vedlo se nám velmi dobře. Jeptišky řádu sv. Vincenta¹⁶ nám skvěle a hodně vařily (MEDEOT 1971, 13–14).“ Tento útulek přijal asi 40 vysídlenců, většinou z oblasti Lucinica, které učila sestra Anna Claussig z Gorice. Po otevření koleje se děti z Jánské ulice přestěhovaly do posledního patra budovy německé reálky a po rozdělení do čtyř přípravných tříd se připojily k výuce v tzv. cvičné škole. Cvičná škola byla podle rakouské legislativy součástí každého učitelského ústavu, neboť sloužila kandidátům k získání praxe (obr. 11).

První dvě sekce, kde bylo ve školním roce 1917–1918 zapsáno 37 žáků (22 chlapců a 15 dívek), řídila slečna Carcovichová, další dvě slečna Konstantinová. Tam bylo zapsáno 33 žáků (20 chlapců a 13 dívek). Oběma učitelkám pomáhali v práci i ostatní kolegové – katecheta Don Mosettig, který vyučoval náboženství, paní Travanová učila němčinu, matka Uršula kreslení a profesor Konzatti tělocvik. Bez jejich pomoci by to nemohly zvládnout, protože měly náročný rozvrh.

Výuka v konviktu probíhala ve smíšených třídách, na což nebyli italští studenti a studentky vůbec zvyklí, stejně tak jako na společné ubytování v jedné budově. Ředitelkou koleje (tj. internátu) byla sestra Uršula z kláštera v Gorici, které pomáhalo šest řádových sester uršulinek. V listopadu 1917 konvikt navštívila představená kláštera z Gorice, matka Cecilie Sablach, původem z Rijeki (Tabulka č. 1).

Obr. 8: Kroměříž. Pohlednice z roku 1910. České gymnázium, v jehož bočním křídle sídlila cvičná škola učitelského ústavu. Převzato z publikace SUCHOMEL, D. 2013: Místopisné pohlednice města Kroměříže, Kroměříž.

Obr. 9: Italské děti z konviktu v klášteře milosrdných sester sv. Vincence de Paul v Kroměříži v roce 1916. V první řadě uprostřed probošt Dr. Stojan. Převzato z publikace MEDEOT, C. 1971: *Studenti guliiani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia.*

Obr. 10: Kroměříž. Pohlednice z roku 1911. Budova německé reálky (dnes Justiční akademie), dočasného domova učitelského ústavu pro studenty italské a slovinské národnosti v letech 1917–1919. Převzato z publikace SUCHOMEL, D. 2013: *Místopisné pohlednice města Kroměříže, Kroměříž.*

Obr. 11: První přijímání italských dětí v roce 1918 v Kroměříži. Převzato z publikace MEDEOT, C. 1971: *Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia*.

Tabulka č. 1 – Hodinové dotace jednotlivých předmětů učitelského ústavu pro studenty italské a slovinské národnosti ve školním roce 1917–1918. Převzato z publikace MEDEOT, C.: *Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia* 1971, 35.

Třídy	I	II	III	IV
Náboženství	2	2	2	2
Pedagogika, zvláštní metodika a praktická cvičení	-	2	2	2
Italský jazyk	4	4	4	4
Německý jazyk	5	5	4	4
Zeměpis	2	2	2	1
Dějepis	2	2	2	1
Aritmetika a geometrie	3	3	2	2
Přírodopis (somatologie a hygiena)	2	2	1	1
Fyzika a chemie	2	2	1	1
Kaligrafie	1	1	-	-
Volná kresba	2	2	2	2
Teorie hudby obecně a zpěv	1	1	1	1
Tělocvik	2	2	2	2
Těsnopis	2	2	2	2
Celkový počet hodin týdně společných pro dívky i chlapce	30	32	29	25

Na škole působili tito profesori: Francesco Tommasi – italský jazyk a literatura, Romeo Neri – dějepis a zeměpis, Ermanno Chiappulini – fyzika a chemie, matematika, Pierina Lasciac – německý jazyk, katecheta Pietro Mosettig – náboženství, Arturo Conzatti – tělocvik, kreslení, krasopis, MUDr. Dario Baroni – přírodopis (Dr. Baroni působil zároveň jako lékař italských choromyslných pacientů v psychiatrické nemocnici v Kroměříži, stejně tak jako katecheta Pietro Mosettig, který zde působil jako kaplan), Stanislav Šula – hra na housle a na piano, profesor z místního učitelského ústavu, Elisa Konstantinová – přírodopis, Maria Cracovich – zpěv a hudební nauka a Sofia Travan-Hanel – ruční práce.

Pokud jde o harmonogram školního roku 1917–1918, vzhledem k opožděnému zahájení – 26. listopadu 1917 – žáci nedostali pololetní vysvědčení. Na jaře 1918 místodržitelství v Brně nótami z 19. a 23. dubna sdělilo oficiální název ústavu („Beschäftigungskurs für geflüchtete Lehramtszöglinge aus dem Süden“) a stanovilo, že vysvědčení, která ústav vystavuje, mají platnost za podmínky, že se kandidáti dostaví ke zkouškám v souladu s ministerskou vyhláškou č. 42896 z 15. prosince 1917 a č. 4756 z 28. února 1918 před komisi, stanovenou vyhláškou z 24. prosince 1917. Dále se upřesňuje, že roční vysvědčení musí být vystavena v itaštině, maturitní vysvědčení musí být vystaveno v itaštině a němčině a všechna musela být ověřena Zemskou školní radou v Brně. Do maturitní komise ústavu místodržitelství jmenovalo prof. Žnideršiče jako jejího předsedu a prof. Simziga jeho zástupce, členy komise pak byli všichni učitelé. Termíny písemných a ústních maturitních zkoušek byly stanoveny od 17. do 20. července 1918. Závěrečné zkoušky v nematuritních ročnících měly začít po ukončení ústních maturitních zkoušek.

Existuje i zajímavý dopis, vypovídající o složitých podmínkách v ústavu, z místodržitelství v Brně se stížností adresovanou na ředitelství koleje a na matku Uršulu, a to pro nedostatečnou hygienu, kterou konstatovala inspekce, a to především ve třídách nejmladších žáků. Zmiňují se tam kožní infekce a používání špinavých obvazů a stanoví se, že každé dítě má být pečlivě koupáno jedenkrát týdně, i venku, pokud to počasí dovolí.

Řediteli prof. Simzigovi se pak ukládá povinnost informovat o této stížnosti také ředitelku slovinské školy, paní Zoru Klavžar, a ředitelku chorvatské školy (jednalo se o vysídlence z Istrie) slečnu Leopoldinu Koršič; profesorovi Arturo Conzattimu naopak byla udělena pochvala za výpomoc v lékařsko-asistenční oblasti.

Na částečné ospravedlnění personálu je třeba dodat, že v koleji nebylo dostatek van a město nebylo vždy dobře zásobeno vodou (MEDEOT 1971, 48).¹⁷

Mnozí ze studentů neměli na závěr školního roku 1917–1918 příliš dobré vzpomínky, protože ve škole propukla epidemie španělské chřipky. Studentka Amelia Desant uvedla: „Na mém pokoji jsme ulehly všechny, jeptiška nám přinesla hořkou sůl... a to bylo všechno! Doktor se ukázal jednou u dveří, podíval se a pozdravil ... a odešel. Ani nevím, jak jsem si opatřila lahev koňaku, vzhledem k tomu, že jsme byly ponechány vlastnímu osudu, nechala jsem jí kolovat... a všechny jsme se uzdravily“ (MEDEOT 1971, 60).

I přesto, že epidemie španělské chřipky paralyzovala celý italský učitelský ústav, podařilo se maturitní i závěrečné zkoušky uskutečnit v plánovaném termínu ve dnech 17.–20. července 1918. V maturitní komisi, kterou řídil inspektor dr. Žnideršič z Gorice,

zasedali tito vyučující: ředitel Eugenio Simzig, profesor Chiappulini, profesorka Las-ciacc, profesor Neri, profesorka Konstantin, profesor Conzatti, profesor Šula, profesor Tommasi, slečna Maria Carcovich, paní Sofia Travan, dr. Baroni a katecheta Pietro Mosettig. Předseda komise pochválil celý učitelský sbor, který výborně pracoval a umožnil studentům dosáhnout skvělých výsledků, a to nejen čtvrtému ročníku, ale i ostatním; pouze dva studenti neprošli zkouškami. Přál si, aby tato škola úspěšně fungovala i další rok, v němž bude přijato ještě více studentů. Večer po ukončení zkoušek se konala slavnostní večeře všech vyučujících společně se školním inspektorem. Dne 26. července 1918 se novopečené učitelky a učitelé vydaly na Hostýn, aby vzdaly dík (MEDEOT 1971, 61–62).

Profesor Žnideršič vyjádřil své uspokojení z právě ukončených ročníkových zkoušek těmito slovy: „Známky odpovídají výkonům a naopak; příjemně mne překvapilo, že i slabší žáci přes mohutnou epidemii španělské chřipky a nepravdivost výuky dosáhli stanoveného cíle. Celému učitelskému sboru gratuluji“ (MEDEOT 1971, 63).

Jedna ze studentek, Irma Gorfer, se kvůli nemoci nemohla dostavit k ústním maturitním zkouškám. Byla proto vyzkoušena v podzimním termínu. V knize C. Medeo-ty vzpomíná: „Připravila jsem se na zkoušky pečlivě, také díky pomoci ochotného spolužáka. Ale po písémkách jsem onemocněla španělskou chřipkou, které v onom válečném roce, jak známo, podlehl mnoho obětí. Pamatuji se, že jsem měla vysokou horečku a krvácela jsem z nosu. Samozřejmě jsem nemohla na ústní zkoušky jít. To bylo pláče, hlavně při pomýšlení, že zklamu moji maminku! Naštěstí se našel člověk, který se zasadil o to, že profesor Simzig ustanovil komisi jen pro mne a jen pro ústní zkoušku. Devátého září jsem odmaturovala a za pár dní nato navždy opustila Kroměříž a vrátila se do Terstu“ (MEDEOT 1971, 63).

K maturitní zkoušce se dostavilo celkem jedenáct studentů – deset dívek a jeden chlapec (Tabulka č. 2).

Tabulka č. 2 – Tabulka s maturitními výsledky italských studentů na konci školního roku 1917–1918. Převzato z publikace MEDEOT, C. 1971.: *Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia*. 35.

Jméno a příjmení	Místo narození	Výsledek
Andreatta Eugenia	Shon-Shime (USA)	Prospěla s vyznamenáním
Angelini Anna	Aro (Tridentsko)	Prospěla s vyznamenáním
Cicuta Lucilla	Lucinico (Goricie)	Prospěla
Conci Maria	Levico (Tridentsko)	Prospěla
Cossutta Maria	Terst	Prospěla
Delneri Maria	Goricie	Prospěla
Fedele Sesto	Telve (Tridentsko)	Prospěl s vyznamenáním
Gorfer Irma	Trento	Prospěla
Podbersig Severina	Goricie	Prospěla
Povodnich Luigia	Goricie	Prospěla s vyznamenáním
Tomasini Maria	Cles (Tridentsko)	Prospěla

Nový školní rok 1918–1919 byl na italském učitelském ústavu zahájen tradiční slavnostní bohoslužbou dne 15. září 1918. Prázdniny někteří žáci strávili ve svých rodinách různě roztroušených po Rakousku-Uhersku, domů se mohli vrátit pouze studenti z Benátska. Největší změnou v novém školním roce bylo, že musely odejít řádové sestry uršulinky, včetně ředitelky internátu sestry Uršuly, kterou ve funkci vystřídala Regina Simzigová, manželka ředitele ústavu Evžena Simziga. Ke studiu v novém školním roce nastoupilo celkem 121 žáků a žákyň (96 dívek, 25 chlapců). Zvýšil se také počet dětí, které se přihlášily do italské cvičné školy příslušející k učitelskému ústavu (dorazilo celkem 112 nových dětí z Trenta). S blížícím se koncem války se projevoval katastrofální nedostatek potravin, oblečení a paliva, který pocífovali také italští studenti, pro něž bylo velmi obtížné si osvojit „podivné chutě“ českých pokrmů – „podivné knedlíky čímsi polité, sladké těstoviny posypané mákem, buchty plněné marmeládou, zelí.“ Všichni měli často hlad a stýskalo se jim po bílém chlebu. Při jídle schovávali talíře pod stůl a pak řekli, že polévku nebo hlavní jídlo zatím nedostali, aby si mohli přidat. Výuka na italském učitelském ústavu bez přerušení pokračovala i po vyhlášení samostatného Československa dne 28. října 1918. Na začátku listopadu roku 1918 obdrželo ředitelství ústavu zprávu od inspektora dr. Žnideršiče o brzkém návratu uprchlíků domů. Ředitel ústavu dr. Simzig podal žádost na místodržitelství do Brna, ve které vyzvedl mimořádné studijní úsilí frekventantů, jejich píli a snahu a při té příležitosti požádal úřady o stanovení mimořádného termínu předčasných pololetních zkoušek.¹⁸ Místodržitelství žádosti vyhovělo kladně a ve dnech 28.–30. listopadu 1918 tak mohly proběhnout zkoušky ve zvláštním termínu.

Existence italského učitelského ústavu a cvičné obecné italské školy v Kroměříži byla oficiálně ukončena dne 15. prosince 1918. Učitelský sbor a studenti z Přímoří odcestovali domů o den později. Jejich spolužáci z jižních Tyrol měli odjet o týden později, ale transporty uprchlíků byly v té době pozastaveny, proto museli studenti strávit vánoční svátky v Kroměříži. Dívky byly ubytovány v klášteře milosrdných sester sv. Vincence de Paul a chlapci ve 3. patře budovy německé reálky. Odložený odjezd se zrealizoval dne 2. ledna 1919.¹⁹ Po téměř třech letech se všichni konečně vrátili do svých domovů.

Osudy uprchlíků z doby první světové války nejsou široké veřejnosti téměř vůbec známy. Vlivem válečné situace a pohybu front byli vysídleni ze svých domovů, ze dne na den museli odejít, aby si zachránili život. Jednalo se většinou o ženy, děti a seniory. Tento nucený odsun civilního obyvatelstva byl pro Rakousko-Uhersko velkým problémem, muselo se o své občany postarat. V Kroměříži se tak v průběhu válečných let octili vystěhovalci polské, ukrajinské, italské, chorvatské a slovinské národnosti a město se snažilo o vytvoření důstojných životních podmínek. Příslušné úřady se snažily uprchlíkům trpký osud ulehčit, postaraly se i o děti školou povinné a studenty, kterým zajistily výuku. Mezi vzdělávacími zařízeními vynikl zejména učitelský ústav pro studenty italské a chorvatské národnosti.

Poznámky:

- ¹ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen SOKA Kroměříž), fond B-a 1, Archiv města Kroměříže (AMK), inv. č. 113, protokol o sezení obecního výboru, zápis ze dne 3. 7. 1914 – projev starosty města Metoděje Bartáka, který připomíná zahájení zemské hospodářské výstavy v Kroměříži v roce 1908, kterého se arcivévoda František Fredinad d'Este zúčastnil. Spolu s manželkou bývali také častými hosty na kvasickém zámku u švagra hraběte Jaroslava Thuna-Hohensteina.
- ² Podrobně k situaci odvedenců a armády ve městě Kroměříž v době mobilizace viz: JANČÁŘ, R. 2014: Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovácka v rakousko-uherské armádě. Uherské Hradiště, 16–48.
- ³ Podrobněji o uprchlických táborech na Moravě viz JINDROVÁ, A. 2018: „NENECHÁME SVÉ BRATRY VE ŠTYCHU“ Moravské uprchlické tábory za 1. světové války, 72–87.
- ⁴ Jednalo se o německou farní školu.
- ⁵ SOKA Kroměříž, AMK, inv. č. 1131, protokol o sezení obecního výboru, zápis ze dne 23. 12. 1914.
- ⁶ Na počátku roku 1915 bylo v celých Čechách 115 000 a na Moravě 35 000 polských uprchlíků. Například do Slavonic přišlo 144 židovských běženců z Haliče, kteří zde zůstali do poloviny roku 1918, podobně tomu bylo i v Třešti.
- ⁷ Podrobně k osobnosti starosty Metoděje Bartáka viz ZEZULOVÁ, J. 2006: JUDr. Metoděj Barták. Starosta města Kroměříže 1913–1919, 114–123.
- ⁸ Podrobně k osobnosti dr. Stojana viz CINEK, F. 1933: Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan. Život a dílo. Olomouc.
- ⁹ SOKA Kroměříž, AMK, inv. č. 2749–2751, k. 814, stížnost S. Hoffmanna ze dne 9. 5. 1917.
- ¹⁰ Podrobněji o deníkových záznamech viz KESSLER, V. – ŠRÁMEK, J. 2020: Tváře války. Velká válka očima českých účastníků. Praha, 125–148 – vzpomínky Karla Adamce, 161–183 – vzpomínky Josefa Mlčocha. V obou případech se jedná o obyvatele Rataj u Kroměříže.
- ¹¹ Nechovaly se žádné zprávy v tisku, ani v zápisech ze schůzí okresní školní rady pro Kroměříž-město.
- ¹² SOKA Kroměříž, fond B-e 184, Státní československý koedukační ústav učitelů Kroměříž, inv. č. 220, školní kronika (1900–1918); školní rok 1915/1916 – II. pololetí.
- ¹³ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond B 13, Moravské místodržitelství, presidium, inv. č. 5491, k. 2046, ze dne 29. 2. 1916 – Kulturelle Fürsorge für Flüchtlingskinder aus dem Süden in Mähren; Errichtung von Konvikten – Informace o zřízení a náplni činnosti konviktu pro školou povinné děti uprchlíků italské a chorvatské národnosti v klášteře milosrdných sester v Kroměříži.
- ¹⁴ Jedná se zejména o publikaci italského autora Camilla Medeota, který byl sám absolventem ústavu a na studentská léta strávená v Kroměříži velmi rád vzpomínal. Při několika příležitostech se do hanáckých Athén v pozdější době vrátil společně s ostatními studenty.
- ¹⁵ Podrobně o situaci italských uprchlíků na jižní Moravě a poměrech v uprchlických táborech viz BOJDOVÁ, I. – ŠEBKOVÁ, E. – ŠEBEK, K. 2014: Italští uprchlíci na jižní Moravě. Blansko.
- ¹⁶ Jednalo se o kongregaci Milosrdných sester sv. Vincence de Paul.
- ¹⁷ Autor neuvádí přesné datum stížnosti inspekce týkající se špatných hygienických podmínek v ústavu.
- ¹⁸ MZA Brno, fond B 14 ml., Místodržitelství mladší, inv. č. 4359, prez. č. 20630 ze dne 6. 11. 1918, žádost ředitele italského učitelského ústavu v Kroměříži dr. Simziga o stanovení mimořádného termínu pololetních zkoušek.
- ¹⁹ Tamtéž, č. j. 34 288 ze dne 19. a 30. prosince 1918, přepis okresního hejtmána v Kroměříži dr. Mentzla adresovaný místodržitelství v Brně.

Prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, fond B 13, Moravské místodržitelství, presidium, inv. č. 5491, k. 2046.

Moravský zemský archiv v Brně, fond B 14, Místodržitelství mladší, inv. č. 4359.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž, fond B-a 1, Archiv města Kroměříže, inv. č. 1131, Protokol o sezení obecního výboru.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž, fond B-a 1, Archiv města Kroměříže, inv. č. 2749-2751, k. 814, stížnost Sigmunda Hoffmanna ze dne 9. 5. 1917.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž, fond B-e 184, Státní československý koedukační ústav učitelství Kroměříž, inv. č. 220, Školní kronika z let 1900–1918.

Haná 1915, č. 1, 9.1

Haná 1915, č. 8, 27.2.

Haná 1915, č. 9, 6.3.

Haná 1915, č. 10, 11.3.

Haná 1916, č. 89, 14.5.

Haná 1916, č. 102, 4.6.

Pozorovatel 1915, č. 3, 22.1.

Pozorovatel 1915, č. 7, 19.2.

Pozorovatel 1915, č. 15, 16.4.

Pozorovatel 1915, č. 16, 23.4.

Pozorovatel 1915, č. 23, 11.6.

Pozorovatel 1915, č. 31, 6. 8.

Pozorovatel 1916, č. 1, 7.1.

Pozorovatel 1917, č. 34, 24.8.

Pozorovatel 1917, č. 42, 19.10.

Literatura:

CINEK, F. 1933: Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan. Život a dílo. Olomouc.

COLOMBO, D. 2008: Boemia. L'esodo della Val di Ledro 1915–1919. Trento.

ČINČOVÁ, Y. 2018: Zlínsko na cestě od Rakouska-Uherska k samostatnému Československu. Zlín.

DONĚK, E. 1999: Kroměřížská psychiatrická léčebna v průběhu devíti desetiletí. Kroměříž.

HALÍŘOVÁ, M. 2016: Soužití Pardubic a vojenské barákové nemocnice v době první světové války. In: Nezměrné ztráty a jejich zvládání. Obyvatelstvo evropských velkoměst a I. světová válka. Documenta Pragensia XXXV, 397–409.

JANČÁŘ, R. 2014: Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovácka v rakousko-uherské armádě. Uherské Hradiště.

JINDROVÁ, A. 2018: „NENECHÁME SVÉ BRATRY VE ŠTYCHU“ Moravské uprchlické tábory za 1. světové války. In: Židé a Morava XXVV. Kroměříž, 72–88.

KESSLER, V. – ŠRÁMEK, J. 2020: Tváře války. Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků. Praha, 125–148, 161–183.

LENDEROVÁ, M. 2017: Děťští uprchlíci a vězněné děti. In: *Léta do pole okovaná 1914–1918. Svazek II. 1915 nepřátelé, nové výzvy*. Ed. J. LÁNÍK, T. KYKAL a kol. Praha, 211–221.

LENDEROVÁ, M. – HALÍŘOVÁ, M. – JIRÁNEK, T. 2015: *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*. Praha, Litomyšl.

MALÍŘ, J. – ŘEPA, M. 2018: *Dějiny Moravy. Díl 3/2. Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno.

MEDEOT, C. 1971: *Studenti giuliani e trentini nell'atene Morava (Kroměříž)*. Gorizia.

MERCOVÁ, M. 2018: Reflexe vzniku Československa v deníkových záznamech a vzpomínkách Kroměřížanů. In: *Morava v době převratů a změn. Sborník příspěvků z mezinárodní odborné konference*. Kroměříž, 293–310.

PÁLKA, P. 2000: O konci staré kroměřížské synagogy a zřízení nového židovského hřbitova. In: *Židé a Morava VII. Kroměříž*, 107–114.

ŠEDIVÝ, I. 2001: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha.

Úřední list c. k. okresního hejtmanství a c. k. okresní školní rady v Kroměříži, č. 3 ze dne 3. 3. 1915.

ZEZULOVÁ, J. 2006: JUDr. Metoděj Barták. Starosta města Kroměříže 1913–1919, In: *Archivní sborník. Kroměříž*, 114–123.